

KLASIKI O STARANJU IN SOŽITJU GENERACIJ

Jože Ramovš, Ksenija Ramovš

Vitalni in navidezno vitalni v vseh generacijah v Turgenjevih Očetih in sinovih

POVZETEK

Članek je analiza psihosocialnih značilnosti glavnih oseb v romanu Turgenjeva *Očetje in sinovi* z vidika naših raziskovalnih spoznanj o pristno vitalnih in navidezno vitalnih starostnikih. Pri analizi upoštevamo tudi poglobljena spoznanja spremne študije Janka Kosa v slovenski izdaji romana. Novi spoznanji ob tej analizi sta zlasti dve. Prvo: rizična usmerjenost v socialno patologijo, ki smo jo poimenovali navidezna vitalnost, se dogaja pri nekaterih mladih ljudeh, ljudeh v srednjih letih in starih ljudeh; pri vsaki generaciji ima drugačno obliko, najbolj težavna za samega človeka in njegovo socialno okolje pa postane v starosti. Drugo novo spoznanje: glavni vzrok za nastajanje in razvoj navidezne vitalnosti je razvajenost, ki se je človek navzame pri vzgoji v otroštvu in mladosti, pozneje pa je ne premaga, ampak jo ohranja z uporabo razuma za utrjevanje zaverovanosti vase ob zakrnelem človeškem sočutju in sposobnosti za pristen dialog.

Ključne besede: vitalni starostniki, navidezno vitalni starostniki, generacije, medgeneracijsko sožitje

AVTORJA: Dr. Jože Ramovš je antropolog in socialni delavec. Zadnji dve desetletji dela predvsem na področju socialne gerontologije. V ospredju njegove znanstvene in akcijske pozornosti so med drugim medgeneracijsko sožitje in komunikacija, osebna priprava na kakovostno staranje in družbena priprava na velik delež starega prebivalstva ter oblikovanje novih medgeneracijskih programov sodobne socialne mreže.

Mag. Ksenija Ramovš je dipl. socialna delavka in mag. sociologije. Je direktorica in raziskovalka na Inštitutu Antona Trstenjaka, kjer se posveča predvsem preventivnemu in terapevtskemu reševanju problematike omamljanja ter uvajanju sodobne socialne mreže za kakovostno staranje in medgeneracijsko sožitje.

ABSTRACT

Vital and seemingly vital people in three generations in Turgenev's Fathers and Sons

The article is an analysis the psychosocial characteristics of protagonists in Turgenev's novel *Father and Sons* in view of our research findings on vital and seemingly vital old people. In the analysis we are also consider the in-depth findings of the accompanying study of Janko Kos in the Slovene edition of the novel. There are two new findings in this analysis. Firstly, seeming vitality is a high-risk personality orientation of some young, middle aged

and old people. It takes a different form in each generation, but becomes most difficult for the person and his social environment in old age. Secondly: the main reason for the emergence and development of seeming vitality comes from spoiling, which originates in the person's upbringing in childhood and adolescence. In later years the person does not overcome these detrimental influences and maintains them, abusing reason for strengthening self-absorption that is additionally accompanied with an atrophied human compassion and ability for real dialogue.

Key words: vital old people, seemingly vital old people, generations, intergenerational relations

AUTHORS: Dr. Jože Ramovš is an anthropologist and social worker. In the last two decades he is mainly working in the area of social gerontology. In the forefront of his scientific work is good intergenerational communication, personal preparation for quality ageing and social preparation for large share of old population, creation of the new intergenerational programmes for quality ageing and good intergenerational relations.

Mag. Ksenija Ramovš is a social worker and sociologist. She is the director and researcher at Anton Trstenjak Institute, where her work focuses mainly on preventive and therapeutic solutions to the problem of intoxication and introducing modern programmes for quality ageing and good intergenerational relations.

1. UVOD

Ruski pisatelj Ivan Sergejevič Turgenjev je leta 1862 napisal roman *Očetje in sinovi*, ki je v slovenski izdaji izšel tudi v zbirki *Sto romanov* (Turgenjev, 1987). Naslov tega klasičnega leposlovnega dela izrecno usmerja v medgeneracijska vprašanja. Globlja analiza njegove vsebine razkrije, da je odločilna lastnost za kakovostno staranje in lepo sožitje, ali obratno – za klavrno staranje in težavno sožitje –, določena pretežno nezavedna življenjska usmerjenost, ki se lahko razvija in krepi že v mladih ljudeh, jo razvijajo ljudje srednjih let in stari ljudje. Ta usmerjenost ima zelo različne, celo med seboj nasprotujoče si oblike, ki se ravna po prevladujočih vzorcih vedenja vsake generacije in po osebnostnih lastnostih vsakega človeka.

Glavni junak romana, ki pripada mladi generaciji, ter prav tako dve vidni osebnosti romana iz srednje in tretje generacije so vase zaverovani, samozadostni, razumarski, aktivistični, poudarjeno jih vodi volja do moči. Ta vidik romana razčlenjuje spremna tudi študija Janka Kosa (1987). Za nas je ta življenjska usmerjenost zanimiva, ker je izrazito neugodna za kakovostno sožitje in staranje.

Pri raziskovanju pogovorov mladih prostovoljcev s starimi ljudmi smo leta 2001 odkrili posebno zvrst socialne patologije, ki smo jo imenovali navidezna vitalnost starih ljudi (Ramovš K., 2001) – njihova telesna, duševna, zlasti pa socialna vitalnost ni pristna sestavina njihovega vsakdanjega sožitja, ampak videz za socialno javnost in za lastni dober občutek. Pozneje smo poglobljali spoznanja o njej in iskali akcijske rešitve za preprečevanje in reševanje te vrste patologije pri staranju (Ramovš, 2003). Za navidezno vitalne starostnike je značilno, da so psihosocialno zaprti v svoj lastni sistem in so razvili svojo specifično obrambo tega svojega

zaprtega sistema. Ti ljudje svojo osebno energijo porabljajo za vzdrževanje videza vitalnosti, a se dejansko umikajo iz okolja v svoj »obzidani« svet, v katerem je vse trdno zakoličeno. V svojem vedenju in komunikaciji se obnašajo tako, kot da imajo vedno vse prav in najbolje vedo, kaj je za koga dobro ali slabo. Strah jih je, da bi izgubili stik s svetom, zato se ga še bolj oklepajo in to tako, da druge izčrpavajo, nič pa ne dajejo ali pa dajejo le toliko, da navežejo drugega nase. Navidezno vitalni starostniki so socialno nepropustni, kar pomeni, da niso sposobni dvosmerne komunikacije. Zanje so značilni monologi, ki izključijo sogovornika ali pa si ga podredijo. Ne sprejemajo svojega staranja in starosti, svet pa doživljajo kot krivičen. Stiske in težave, ki jih doživljajo zaradi svojega vedenja v medsebojnih odnosih, še bolj utrjujejo njihovo prepričanje o tem, kako je svet slab. So zagrenjeni, črnogledi, pesimistični, doživljajo hudo osamljenost, radi obrekujejo in se pritožujejo čez druge in tako postajajo vedno večje breme sebi in drugim.

Pričujoča analiza junakov v romanu *Očetje in sinovi* pokaže, da je življenjska usmerjenost v navidezno vitalnost skupna značilnost nekaterih ljudi v vseh treh generacijah, ki pa postane v starosti najbolj usodna za človeka samega, ker ga peha v samozadostnost, ki druge odbija od njega, obenem pa v zagrenjeno, užaljeno osamo.

Navedena spoznanja se ujemajo s prodornimi spoznanji nekaterih pomembnih mislecev druge polovice 20. stoletja, ki z genialno intuicijo in s svojim vseživljenjskim raziskovanjem nakazujejo temelje medčloveške solidarnosti: Martina Bubra (1878–1965) o usodni usmerjenosti človeka zgolj v monološka stvarna razmerja *jaz-ono* ob pomanjkanju usmerjenosti v razvijanje osebnega odnosa *jaz-ti* (Buber 1999), Ericha Fromma (1990–1980) o istem problemu pri usmerjenosti v *imeti* (imetje, ugled, znanje ...) ob pomanjkljivi usmerjenosti v *biti* – človek v sožitju z ljudmi in naravo (Fromm 2004), Gabriela Marcela (1889–1973) o usodnosti prevlade *začetne misli ali kritične refleksije* nad *začetnim neposrednim doživetjem stvarnosti* ter nad *končno povratno mislijo ali drugo refleksijo* (Janžekovič, 1977: 66–157), Emmanuela Levinasa (1906–1995) o najgloblji človeški sposobnosti sočutja ob neposrednem človeškem pogledu drugega iz obličja v obličje (Levinas, 1998).

Za celostno preventivno ali antropohigiensko življenjsko usmerjenost v kakovostno in vsestransko zdravo staranje ter sožitje med generacijami, ki jo razvijamo (Ramovš J., 2006), so temeljnega pomena spoznanja o življenjski umerjenosti v pristno vitalnost in zavestno vseživljenjsko razvijanje lastnosti, ki so zanjo značilne.

2. NAVIDEZNO VITALNI JUNAKI VSEH TREH GENERACIJ V ROMANU OČETJE IN SINOVI

Junak romana, mladi študent medicine Bazarov je nihilist; za nihilista velja med vrstniki in se ima sam v duhu gledanja svoje mlade generacije. Kdo in kakšen je zanje nihilist, pove njegov občudovalec in prijatelj Arkadij: »Nihilist je človek, ki se ne uklanja nobenim avtoritetam, ki nobenega načela ne sprejema s slepo vero, pa naj bi bilo obdano še s takim spoštovanjem.« (str. 63). Usmerjenost nihilistov pojasni pogovor med Bazarovim in Arkadijevim stricem Pavlom Petrovičem, ki je človek iste osebnostne usmerjenosti iz starejše generacije: »Kaj delamo? Prej, pred nedavnim smo govorili, da naši uradniki jemljejo podkupnine, da

nimamo ne cest ne trgovine ne pravih sodišč ...« »No da, da, razkrinkavali ste, – tako se je menda temu reklo. Z marsikatero vašo ugotovitvijo se strinjam tudi jaz, ampak ...« »Potem pa smo spoznali, da klepetati, večno samo klepetati o naših ranah nima smisla, da to vodi samo v banalnost in doktrinarstvo; sprevideli smo, da tudi naše glave, tako imenovani vodilni možje in razkrinkovalci niso nič prida, da se ukvarjamo z neumnostmi, da besedičimo o neki umetnosti, o nezavednem ustvarjanju, o parlamentarizmu, o advokaturi in vrag vedi o čem še, v resnici pa da gre za vsakdanji kruh, da nas duši najbolj grobo praznoverje, da naše delniške družbe propadajo zaradi tega, ker je premalo poštenih ljudi, da nam bo celo svoboda, ki jo hoče doseči vlada, komaj v korist, ker je naš kmet pripravljen okraati še samega sebe, samo da se lahko napije in omami v žganjarni.« »Tako,« ga je prekinil Pavel Petrovič, »vi ste tedaj vse to sprevideli in ste sklenili, da se ne boste ničesar lotili resno.« »In smo sklenili, da se ne bomo ničesar lotili resno,« je mračno ponovil Bazarov. Zdaj se je nenadoma razjezil na samega sebe, zakaj toliko razklada pred tem gospodom. »Temveč samo zabavljali?« »In zabavljali.« »To se imenuje nihilizem?« »In to se imenuje nihilizem,« je spet ponovil Bazarov, tokrat s prav posebno predrznostjo. ... »Hm!... Delati, podirati...« je nadaljeval. »Kako pa hočete rušiti, če ne veste čemu?« »Mi rušimo, ker smo moč,« je pripomnil Arkadij. Pavel Petrovič je pogledal svojega nečaka in se nasmehnil. »Da, moč ne polaga računov,« je spregovoril Arkadij in se vzravnal. »Nesrečnež!« je vzkliknil Pavel Petrovič (str. 90–91).

Izrečene besede o rušenju z močjo so zgovorna misel tudi za naš čas, kajti lahko jih prevedemo v stavek: *Postavi se nad človeka ali stvar in jo analitično razstavi na najmanjše dele*. Temu sledi enako aktualno vprašanje čemu, za njim pa ugotovitev, da je to nesmiselno, kajti človek s tem postaja in ostaja *nesrečen*. Kritični duh je smiseln, ko je podlaga za iskanje konstruktivnih rešitev, ko pa samo razdira, se kaže za tega človeka in okolico pogosto bolj škodljiv kot koristen. Rešitve pa se praviloma rojevajo v dialogu z drugimi ljudmi.

Pomembna osebnost romana je plemkinja v srednjih letih življenja Ana Sergejevna Odinceva. Pisatelj jo takole opiše: »Ana Sergejevna je bila dovolj čuden človek. Imela ni nobenih predsodkov, pa tudi nobene trdne vere, zato se ni ničesar bala in ni nikamor stremela. Marsikaj je videla jasno, marsikaj jo je zanimalo, toda nobena stvar je ni popolnoma zadostila. Njen um je bil znatiželjen in ravnodušen hkrati: njeni dvomi niso nikdar popolnoma umolknili in tudi niso nikdar narasli do vznemirjenosti. Če bi ne bila bogata in neodvisna, bi se bila morda vrgla v boj in bi spoznala strast. ... Toda živela je lahko, dasi se je včasih dolgočasila, in tako je polagoma preživljala dneve in dneve brez naglice in se je le redko razburila. Tudi nji so včasih zažarele mavrične barve pred očmi, toda oddahnila se je, ko so ugasnile, in ni žalovala za njimi. Domišljija ji je včasih ušla čez meje, ki so po zakonu navadne morale dovoljene; toda tudi takrat je njena kri mirno plala po njenem omamno lepem in spokojnem telesu. Včasih, ko je vsa topla in raznežena prišla iz dišeče banje, je premišljala o ničevosti življenja, o njegovem gorju, naporu in zlu ... Njeno dušo je nenadoma napolnila smelost, da je zakipela v plemenitem stremljenju; toda skozi na pol zaprto okno je potegnil prepih in Ana Sergejevna se je vsa naježila, se užalostila in skoraj razsrdila, in že ji je bila potrebna ena sama stvar: da bi ta zoprni veter ne pihal nanjo. Kakor vsaka ženska, ki se ni mogla zaljubiti, je po nečem koprnela, ne da bi vedela po čem. Pravzaprav ni hotela ničesar, čeprav se ji je zdelo, da hoče vse.« (str. 123).

Ana Sergejevna Odinceva je opisana kot močna in razumna ženska, toda njeno pristno doživljanje in ravnanje sta okrnjena. Tudi tukaj lahko potegnemo vzporednico z našo seda-

njustjo. Kot Ana tudi dobršen del današnjih ljudi živi udobno, vneto ostri svoj um, primanjkuje pa jim moči za ukrepanje in spremembe. Kot Ani jim je kljub njihovim sposobnostim najpomembnejše trenutno lastno ugodje. Ana je protagonistka današnjega časa.

Turgenjev torej skozi ves roman z veliko umetniško silo razgrinja blišč in tragiko življenja mladega človeka – študenta medicine Bazarova, ki je izredno inteligenten sin malega kmečkega plemiča in upokojenega vojaškega zdravnika, bogate plemkinje Odinceve, ki je v srednjih letih življenja, in ostarelega Arkadijevega strica Pavla Petroviča. Po vedenju in načinu življenja so zelo različni, celo nasprotni, saj se v kritičnem trenutku medsebojnega nasprotja hipijevsko brezbrizen in malomaren Bazarov in snob byronskega tipa Pavel Petrovič celo streljata v dvoboju. Vsi trije so predstavniki sposobnih ljudi, ki jih skozi življenje vodijo izostren goli razum v službi njihove močne volje do moči in skrajno nerazvito človeško sočutje, zakrnela osebna solidarnost in nespoštovanje drugih ljudi. Vsi trije so odraščali in živijo v lagodnih razmerah, kjer so postali razvajeni in to svojo značilnost razvijajo in razumsko opravičujejo – racionalizirajo kot nekaj pozitivnega.

Na to »nihilistično« osebno in socialno usmerjenost se praviloma nacepi ena ali več omam ali zasvojenosti. Roman govori o tem na več mestih, na primer na tistem o Sitnikovu, ki je Bazarov somišljenik iz bogate družbe, vendar ne njegov pristno navdušen občudovalec kot Arkadij, ampak razvajen *aparatchik*, vedno na tisti strani, ki mu prinaša več osebne koristi. Ob predlogu Sitnikova za obisk pri nekem knezu, teče med tremi mladimi nihilisti tudi tale pogovor: »Ali bo steklenica šampanjca?« je vprašal Bazarov. »Tri!« je vzkliknil Sitnikov. »Jamčim vam.« »S čim?« »S svojo glavo.« »Jamčite rajši z očetovo mošnjo. Sicer pa, pojdimo.« (str. 101). O življenjskem slogu, ki je povezan s težnjo po omamljanju, govori tudi opis zajtrka te družine pri njihovi bogati somišljenici, plemkinji Jevdoksiji Kukšini: Bazarov se je oholo zravnal. »Jaz se ne strinjam z nikomer: imam svoje nazore.« »Dol z avtoritetami, dol z avtoritetami!« je zavpil Sitnikov, ki je bil vesel prilike, da izreče ostro besedo vpricho človeka, ki ga je suženjsko spoštoval. ... »Bič je dobra stvar,« je pripomnil Bazarov, »toda prišli smo do zadnje kaplje ...« »Česa?« ga je prekinila Jevdoksija. »Šampanjca, spoštovana Avdotja Nikitižnja, šampanjca, ne vaše krvi.« ... Zajtrk je trajal dolgo. Za prvo steklenico šampanjca je prišla druga, tretja in še četrta ... (str. 105–106).

Poleg tega, da živijo omamno odklopljeno od življenjske resničnosti, izstopa pri glavnih predstavnikih racionalističnega nihilizma v romanu tudi njihova nagnjenost k preziru drugih ljudi in ljubezni ter brezobzirna uporaba drugih za svoje cilje, pri čemer se na obzorju že zarisuje vzhajajoče nasilje. Poglejmo pogovor, ki ga imata Bazarov in Arkadij zvečer pred spanjem, potem ko se je Bazarov zaljubil v Odincevo in Arkadij v njeno sestro Katjo. »Tudi za Katjo mi je žal!« je zašepetal Arkadij v blazino, na katero mu je kanila solza ... Nenadoma pa je vrgel lase nazaj in glasno spregovoril: »Kaj hudiča išče tukaj ta bedasti Sitnikov?« Bazarov se je zganil v postelji, potem pa je dejal naslednje: »Vidim, prijatelj, da si še neumen. Sitnikovi so nam nujno potrebni. Bogovi vendar ne bodo sami žgali loncev! ...« »Aha, aha« ... »je pomislil Arkadij in šele zdaj se mu je za trenutek razkril ves brezdanji prepad samoljubja v Bazarovu. »Midva sva tedaj bogova? Se pravi, ti si bog, ali nisem morda tudi jaz tepec?« »Da,« je mračno odgovoril Bazarov, »neumen si že.« (str. 142–143).

O bivanjski praznoti samozadostnega doživljanja nihilista Bazarova govori njegovo tiho žalovanje, da ni vsemogočni bog: »Jaz pa si mislim: ležiš tukaj pod temle stogom ... tesni

prostorček, ki ga zavzemam, je tako majčken v primeri z ostalim prostranstvom, kjer me ni in kjer ni potrebe po meni; in del časa, ki mi je odmerjen za življenje, je tako ničev spricho večnosti, v kateri me ni bilo in me ne bo ... In po tem atomu, po tej matematični točki še kroži kri, možgani delajo v nji in celo nekaj hočejo ... Kakšen nesmisel! Kakšen nič!« In malo naprej, ko mu je občudovanje mravlje priložnost za prezir človeške etike in za zadušitev pristnega čustva ljubezni do Odinceve v sebi: »Aha! Vidiš ga mravljinca, kako ti, junak vleče na pol mrtvo muho. Le vleci jo, prijatelj, le! Nič ne maraj, če se brani, izkoristi to, da imaš kot žival pravico ne ozirati se na sočutje, ne kakor kateri izmed nas, ki smo si zvezali roke!« »Ti tega pač ne moreš reči, Jevgenij! – Kdaj pa si si ti zvezal roke?« Bazarov je dvignil glavo. »To je ravno ves moj ponos. Nisem se zvezal sam, zato me tudi baba ne zveže. Amen! Konec! O tej stvari ne boš več slišal besede od mene!« (str. 160–161).

Še en odlomek, ki govori o protisocialnosti takšne osebnostne usmerjenosti. »Jaz ne sovražim nikogar,« je po kratkem premolku dejal Arkadij. »Jaz pa veliko ljudi. Ti si nežna duša, mila Jera, kako bi ti sovražil! ... Boječ si in brez samozavesti...« »In ti,« ga je prekinil Arkadij, »ali imaš samozavest? Ali si visokega mnenja o samem sebi?« Bazarov je pomolčal. »Kadar najdem človeka, ki se ne umakne pred menoj,« je spregovoril počasi, »spremenim svoje mnenje o samem sebi. – Sovražiti! Poglej, danes, ko sva šla mimo kočice našega staroste Filipa, ki je tako čedna in bela, si dejal, da bo Rusija dosegla popolnost, ko bo imel slednji kmet tak dom, in da mora vsak izmed nas delati v ta namen ... Jaz pa sem zasovražil tega slednjega kmeta, Filipa in Sidorja, zaradi katerega naj se devljem iz kože in ki se mi za to niti ne zahvali ... Sicer pa, kaj mi tudi bo njegova zahvala? Res je, živel bo v beli koči, iz mene pa bo poganjal lapuh; no in potem?« »Nikar no, Jevgenij ... Če te danes poslušam, bi res moral dati prav tistim, ki nam očitajo, da smo brez načel.« »Ti govoriš kakor tvoj stric. Načel sploh ni – kaj še nisi spoznal tega! Pač pa so občutki. Vse je odvisno od njih.« »Kako to?« »Tako. – Na primer jaz: jaz imam zanikajočo smer – zaradi občutkov. Meni je prijetno zanikati, moji možgani so tako ustvarjeni – in basta! Zakaj mi ugaja kemija? Zakaj imaš rad jabolka? – Tudi zaradi občutkov. Vse to je eno in isto. Globlje ljudje ne pridejo nikoli. Tega ti ne pove vsakdo, pa tudi jaz ti drugič tega ne povem.« »Tedaj je poštenost tudi občutek?« »Gotovo!« »Jevgenij!« je pričel z žalostnim glasom Arkadij ... »A, kaj je? Ti to ne diši?« ga je prekinil Bazarov. »Ne, prijatelj! Če si se odločil pokositi vse, mahni tudi po svojih nogah! ... toda dosti sva filozofirala.« (str. 162–163).

V tem odstavku smo za analizo podčrtali stavek, da etičnih načel ni, temveč so vse to le občutki. Če pomislimo, da je bila knjiga *Očetje in sinovi* napisana leta 1862 v Rusiji in to primerjamo z duhom našega časa, ugotavljamo poleg podobnosti mišljenja tudi sporočilo o nevarnosti, saj je opisana miselnost telesno, socialno in duhovno mrcvarila ruske in druge evropske ljudi v prvi polovici 20. stoletja.

Turgenjev roman razplete tako, da Bazarov in vsi drugi nihilisti, potem ko so tako ali drugače mahali po drugih ljudeh in drug po drugem, najbolj usodno ugonobijo sebe in svoje nadpovprečne človeške zmožnosti. Janko Kos (1987) v spremni študiji romana s prepričljivo analizo pokaže usodnost nihilistične usmerjenosti teh junakov. Navajamo nekaj njegovih ugotovitev.

»Za Bazarova obstaja svet samó kot materialno navzoča, zato pa otipljiva in izmerljiva stvarnost. Vse v nji poteka po vnaprej jasnih fizikalnih, bioloških, kemičnih in najbrž tudi socialnih zakonih. Zato v svetu ni nobenih skrivnosti, presenečenj ali nepredvidenih spodrseljajev,

ki bi lahko usodno in na mah porušili njegov stvarni red. Vse se da izmeriti, s tem pa tudi predvidevati in urediti tako, da bo bolj ali manj v skladu s predvidevanji. To pa ne velja samo za svet zunaj nas, ampak tudi za osebnost tistega, ki je postavljen v sredo stvarnosti, da bi v njej živel in deloval. In res gleda Bazarov tudi nase kot na prav takšen košček stvarnosti, kot je vse okoli njega. Tudi sam je nekaj materialno navzočega, otipljivega in izmerljivega. Kar se v njem dogaja, so biološki, fiziološki in kemični mehanizmi, določajo pa jih trdni, nespremenljivi zakoni. Zato mu je lastna osebnost predmet, ki se ga da natančno izmeriti, določiti, nato pa vnaprej predvideti, kako in v kateri smeri bo deloval, in temu primerno tudi načrtno usmerjati. In tako že ni več mogoče mimo ugotovitve, da je Bazarovu ves svet – tako zunaj njega kot tudi njega lastna notranjost – samó mehanična stvarnost, delujoča po svojih trdnih zakonih, prav zato pa primerna, da jo načrtno vodimo in urejamo. Potem ko smo jo spoznali, ni prav nič več težko predvideti njene nadaljnje reakcije, nato pa načrtno uravnavati njen potek, da nam bo čimbolj v korist. S tem postane vsa resničnost predmet našega načrtovanja.« (str. 31–32).

»Bazarov sam se primerja z bogom, ker se čuti višjega, močnejšega od drugih ljudi; obupan je, kadar spozna, da je v primeri z idejo božje vseomogočnosti vendarle samó ničev drobec veselja. Katja ga imenuje ujedó, ker čuti v njem moč, ki se ne bo pomišljala uporabiti preproste in šibke za svoj razmah. Bazarov govori o drugih kot o gradivu, ki ga je potrebno tretji, ker mu tako ukazuje njegov notranji nagon. [...] Bazarov je neposredno utelešenje volje do moči. [...] V Bazarovu si je (Turgenjev) po lastnih besedah zamislil nekaj »mračnega, divjega, velikega, na pol zraslega iz zemlje, močnega, zlovesčega, poštenega, pa vendar obsojenega na propad, ker stoji šele na poti v prihodnost ...« Od tod je že mogoče pregledati ozadje, iz katerega rase junakovo prizadevanje, da bi sebe in svet podredil razumu, nato pa načrtno usmerjal in urejal stvarnost po svoji lastni podobi. Razum mu je orodje, s katerim bo uveljavil svojo voljo do moči, stvarnost mu je gradivo, ob katerem jo bo lahko izmeril in utelesil. Toda prav zato mora celotno resničnost reducirati samo na to dvojje – na razum, ki naj stvarnost obvlada, in na stvarnost, ki naj razumu predpiše zakone. Karkoli bi poleg razuma in stvarnosti bilo še resnično, lahko junakovo voljo do moči samó ogrozi, zmede in spodnese – med drugim tudi ljubezen. To pa je tista skrita čer, ob kateri se Bazarov v romanu notranje zlomi, saj je z njim vred prizadeta predvsem njegova volja do moči.« (str. 38).

»V pogovoru mu nihče drug kot Odinceva, v katero se je tako usodno zaljubil, z izjemno žensko bistrovidnostjo prizna, da sta si pravzaprav še preveč podobna. Tudi Odinceva spada torej med nadpovprečne, izredne in močne ljudi, ki nosijo v sebi še kaj več kot pa voljo do preprostega, v mali krog življenjskih radosti in težav usmerjenega in zato še preveč človeškega obstoja. Tudi v nji se skriva izjemna moč, ki pa ji ni bilo usojeno, da bi se razmahnila; zato je odreenela v hladno ravnodušnost, ki je preizkušanje moči ne mika več. Toda prav v tem je privlačna sila, s katero zmami neizkušena Bazarova v svojo bližino, da bi ga nato strtega in zmedenega odbila. Pred nami pa ni dvojje romantičnih ljubimcev, ampak dvojje predstavnikov volje do moči, ki se merita drug ob drugem, dokler slabši, manj izkušeni ne podleže.« (str. 39).

»Tudi Pavel Kirsanov je od mladosti naprej hotel biti nekaj posebnega, pa mu razmere, podobno kot Odincevi, niso dale, da bi razmahnil svoj izjemni življenjski zagon. Nazadnje ga je popolnoma zmedla in strla slepa strast do prav tako izjemne, skoraj fatalne kneginje R., strast, ki jo ima Bazarov seveda samó za romantično izmišljotino. Toda ali ni tudi nenadna ljubezen Bazarova do Odinceve močno podobna fatalni strasti, ki jo je moral nekoč izkusiti

mladi Pavel Kirsanov? In tako stojita Bazarov in Pavel Kirsanov resda na nasprotnih bregovih dveh generacij, a sta si vendarle podobna, saj oba predstavljata isto voljo do moči, ki sta jo pa različnim časovnim okusom primerno izrazila v dveh različnih podobah – starejši Pavel Kirsanov v slogu byronskega snobizma, mladi Bazarov pa v preobleki revolucionarnega 'nihilizma'.« (str. 39).

»Bazarov, Odinceva, Pavel Kirsanov – troje različnih in na nasprotnih bregovih življenja stoječih junakov pooseblja v romanu Turgenjeva konec koncev isto zvrst človeka, v katerem živi volja biti več in višji od drugih, saj ga k temu kar sama od sebe silita izjemna življenjska radoživost, lepota, energija ali razum. Ta zvrst človeka ni ustvarjena za preprosto, vsakdanje, normalno življenje, kot ga sprejema radovoljno velika večina ljudi.« (str. 39–40).

Janko Kos ugotavlja, da ima pisatelj Turgenjev negativno stališče do tipa človeka, v katerem prevladuje volja do moči; pravi: »Resda čuti ob pogledu nanje veliko estetsko zadoščenje, toda več kot gotovo je tudi, da jih s socialnega in moralnega stališča obsoja. Naj bodo še tako veličastni, izjemno slikoviti in vznemirljivi, jih ima vendarle za pogubo njim samim, pa tudi drugim ljudem. Z njimi prihaja na svet nemir, nepotešena sla, vrtoglava želja po nedosegljivem, nevarna svojevoljnost, nasilje nad soljudmi in nečlovečnost. Z vsem tem ne prizanašajo niti sami sebi, saj se v medsebojnem merjenju moči pogubljajo ali pa se upropaščajo v normalnem življenju, ki jih kmalu zaduši ali pa potegne na svoje dno.« (str. 40).

Končno vprašanje je, zakaj pride pri nekaterih ljudeh do čedalje večje navidezne vitalnosti, medtem ko drugi prav tako živijo življenje in sožitje pristno vitalnih, ki zdravo rastejo sami v sebi in so za druge ljudi večinoma nemoteči, prijetni ljudje. Navidezna vitalnost ni prirojena usoda, ponesrečen značaj, zgolj v otroštvu privzgojena zla socialna dota, ampak celovita osebna usmerjenost skozi vse življenje, pri kateri ima človek prav toliko svobode odločanja in spreminjanja svoje usmeritve kot pri vseh drugih življenjskih zadevah, npr. poklicnem in partnerskem življenju, stanovanju in podobnem.

Analitični vpogled v navedene like z značilnostmi navidezno vitalnih ljudi v romanu *Očetje in sinovi* in njihovo primerjanje z današnjimi psihosocialnimi spoznanji pokaže, da je njihova bistvena razvojna značilnost **razvajenost**, ki jo je psihosocialno razčlenil Bogdan Žorž (2002). Vsi navidezno vitalni junaki v *Očetih in sinovih* živijo v relativnem obilju, pa naj izhajajo iz preprostega kmečkega okolja in so zanje vse dali njihovi starši ali pa iz bogataških družin. Njihovi starši jih niso navadili vsakdanje delavnosti, socialno čutečega komuniciranja z drugimi ljudmi, ampak so jih imeli za male hišne bogove, katerim so stregli po njihovih trenutnih muhah in vložili vse v njihovo usposabljanje za visok družbeni položaj v tedanji etično in socialno propadajoči aristokraciji. Ti ljudje se ne urijo v dobrih navadah za vztrajno vsakdanje delo, ki ga narekuje življenje, pač pa se ravnaajo po svojem občutku, pa naj so mladi, srednjeletniki ali stari. V sožitju z drugimi ne obvladajo ravnotežja med zavzetim poslušanjem in pripovedovanjem, ampak imajo do ljudi vzvišen in posmehljiv odnos. Sebe in svojih pristnih človeških potreb ter socialne in druge resničnosti ne zaznavajo, ne opazujejo in ne upoštevajo kot motivacije in usmerjevalca za svoj celostni razvoj in sožitje, ampak imajo sebe za edino merilo svojega vedenja in ravnanja. Razvajenost ni samo rak današnje vzgoje in še bolj samovzgoje skozi vse življenje, ampak je to bila tudi skozi vso zgodovino pri ljudeh, ki svojega razuma ne uporabljajo kot odločilno orodje za prepoznavanje smisla, usmerjanje zdravega življenja in sožitja v prijetnih in neprijetnih trenutkih, ampak za opravičevanje

(racionaliziranje) svoje življenjske laži sebi in okolici, torej kot bolno orodje v svojem tragičnem boju proti pristnemu življenju in sožitju. Najpomembnejša možnost za kakovostno vzgojo je družina, tako rodna kakor pozneje lastna; seveda pa družina ni nikakršna izjema v svetu: kot vse drugi, lahko tudi družina socialno oboli in razvajanje otrok v družini je ena od neredkih bolezni današnje družine v razvitem svetu. V današnjih, za družino težkih razmerah, družina potrebuje, da ji država, civilna družba in znanosti ustvarijo ugodnejše pogoje za vzgojo pristno vitalnih ljudi. Zelo dobra metoda za to je zlasti povezovanje staršev in družin v skupine, kjer so izkušnje posameznikov sestavijo v presežni socialni kapital za usmerjanje življenja, sožitja, vzgoje in samovzgoje.

Navidezno vitalni ljudje hočejo mnogokrat s svojimi razumskimi sposobnostmi in voljo po napredku povsem pošteno narediti najboljše v družini, krajevni skupnosti, civilni organizaciji, državi ali na svetovni ravni, v resnici pa njihovo prizadevanje prinese slabo; takih primerov mrgoli v nedavni svetovni zgodovini v komunizmu, nacizmu, fašizmu, v gospodarstvu in v vladnih službah ter nenazadnje v družinah, kjer se kažejo zlasti ob nasilju in zakonskih ločitvah. Tragika navidezno vitalnih ljudi je, da se jim uresničuje stara ugotovitev duhovnih modrecev, da je *najboljše sovražnik dobrega* ali da je *pot v pekel tlakovana z dobrimi nameni*. Razumska prodornost in volja po uspehu in napredku, ki ju vsebuje volja do moči, torej sami po sebi nista niti slabi niti dobri človeški lastnosti, usodno pa je, če človek z njima ne razvija enakomerno tudi svoje doživljajske lastnosti sočutja, vživljanja, dialoškega komuniciranja, hvaležnosti in podobnega. Če tega ne dela, mu po uspehu in napredku težeče zmožnosti podivjajo v diktatorskega gospodarja njegovega življenja in sožitja z ljudmi in naravo. Vse človekove zmožnosti, zlasti pa razumske, morajo ostati servisna pomoč, ki jih vodi človekova duhovna zmožnost po smiselni ali etični orientaciji, to je zrela osebna vest v stalnem dialogu z drugimi ljudmi, z izkušnjami preteklosti in upanjem v lastno in ono prihodnost, ki bo ostala po njegovi smrti.

3. PRISTNO VITALNI LIKI V ROMANU OČETJE IN SINOVI

Janko Kos (1987: 41) ugotavlja, da je nasproti nihilističnim junakom v romanu *Očetje in sinovi* Turgenjev »postavil čisto drugačno vrsto ljudi. Stari Nikolaj Kirsanov, njegov sin Arkadij, Fenička, pa Katja in prav nazadnje seveda predvsem oče in mati Bazarova, vsi skupaj so ljudje z drugega brega življenja, kot ga živijo ljudje volje do moči. V teh malih, skromnih, včasih skoraj neznatnih junakih živi po prepričanju Turgenjeva sicer manjša, manj veličastna življenjska moč, a vendarle samo na videz. Kar je pri ljudeh volje do moči bruhajoč vulkan čemernih ambicij, je tu potrpežljivo, vdano ljubeče sprejemanje življenja, stvarnosti in usode, v katero so bili hočeš nočeš postavljeni, da bi v njih dokončali svoj življenjski tek. Toda prav zato so pravi ohranjevalci življenja, prenašajoč iz roda v rod smisel, ki je edino mogoča podlaga vsega človeškega. Način njihovega obstoja je največkrat prilagajanje stvarnosti ali pa trpeča vdanost, toda prav s tem prinašajo v življenje več žive ustvarjalnosti, kot pa jo zmora človek volje do moči, ki bi rad življenje naenkrat in za zmeraj preobrazil po meri svojega nasilnega razuma. Povprečni, vsakdanji, prav nič izredni človek je Turgenjevu edino prava »sol zemlje«, kažipot v prihodnost, nepremakljiva podlaga za vse, kar bo prišlo.«

Kakor smo ugotavljali, da je navidezna vitalnost življenjska usmerjenost, velja to tem bolj za to drugo vrsto ljudi, ki jih nasproti navidezno vitalnim imenujemo **pristno vitalni**. Tudi pri njej seveda ne gre zgolj za telesno in duševno vitalnost, ampak predvsem za pristno socialno usmerjenost v dialoško sožitje, sočutje in sodelovanje z drugimi ljudmi. Otroka usmeri v to smer že osnovna vzgoja, če ima srečo, da ga starši pristno ljubijo, od mladostništva naprej pa vsako tudi sam razvija lastnosti, ki sestavljajo sebi in drugim prijazno usmeritev v dialoškega človeka. Nepogrešljivo sredstvo za osebno rast v tej smeri je človekovo odprto druženje s pristno vitalnimi ljudmi.

Osnovna ločnica med pristno vitalnimi in navidezno vitalnimi ljudmi torej ni kronološka mladost ali starost. Pristno vitalni ljudje so **mladostni**, pa naj štejejo dvajset, petdeset ali sto let, navidezno vitalni ljudje so **ostareli**, pa naj imajo sto, petdeset ali dvajset let. V romanu *Očetje in sinovi* to izrecno pove junakinja Odinceva, lepa in bistra mlada gospa v zgodnjih srednjih letih, glavnemu junaku, študentu Bazarovu, ko govori o ljubezni njene sestre Katje in njegovega prijatelja Arkadija: »No, vidite, pa se je pokazalo, da sem imela včeraj prav, ko sem vam dejala, da sva oba že stara ...« (str. 212). In pozneje, ko se Bazarov in Arkadij za vedno poslavljata: »Arkadij se je vrgel svojemu nekdanjemu učitelju in prijatelju v objem in solze so se mu udrle iz oči. »Kaj se pravi mladost,« je mirno dejal Bazarov.« (str. 214).

Starost v negativnem pomenu besede, to je ostarelost, niso visoka leta niti zdravstvena betežnost, ampak duhovno krčenje človeka v svoj sebični jaz, ki je tem bolj osamljen, zbežan in okorel za možnosti življenja in sožitja, čim bolj se v strahu pred izgubami stiska vase. Duhovna mladost je živo sodoživljanje sveta in sebe v njem, sodoživljanje in sočutje z ljudmi, je človekovo *veselje z veselimi in jokanje z jokajočimi*, kot to imenuje Biblija.

Poudariti je treba, da človekova usmerjenost v pristno ali v navidezno vitalnost ni enobarvno čista alternativa, ampak se ljudje, ki so usmerjeni v pristno vitalnost, občasno obnašajo tako kot navidezno vitalni in obratno. V romanu je takih primerov veliko. Glavni junak Bazarov je sicer tipično navidezno vitalen, pri srečanjih z materjo, očetom in v več drugih situacijah pa ravna pristno socialno. Številne primere bi lahko navajali tudi z druge strani, kako pristno vitalni ljudje, kot je npr. Arkadij, ravna izrazito nesocialno. Od tu sledi nadaljnja opomba, da ni v človekovem življenju nikoli dokončna niti pristno vitalna niti navidezno vitalna usmerjenost. Arkadij se za dalj časa povsem preusmeri v navidezno vitalnost in nato preko ljubezni do Katje vrne na pot razvoja pristne vitalnosti, Odinceva neredko niha v pristno sočutje, tudi pri Bazarovu se zdi, da se v predsmrtnem boju ne sesipa v goli človeški nič, ampak nam njegovi pogovori z očetom, materjo in Odincevo dajo slutiti stegovanje njegove zavesti v pristno človeško smer.

4. SKLEPNA SPOZNANJA

Analiza junakov v Turgenjevem romanu *Očetje in sinovi* nam je z vidika pristne ali navidezne vitalnosti v povezavi s staranjem dala nekaj novih spoznanj.

Navidezna vitalnost je celostna osebna usmerjenost; pri človeku, ki je tako usmerjen, se razvija vse življenje, seveda pa je vedno možnost, da človek zavestno spregleda to svojo psihosocialno patologijo in z zahtevnim socialnim učenjem obrne svoj razvoj v nasprotno

smer. Navidezno vitalni so torej ljudje vseh generacij, v starosti pa se ta usmerjenost izraža najbolj bolno tako v doživljanju tega človeka kot v njegovem motenem sožitju z drugimi ljudmi.

Navidezno vitalna življenjska usmerjenost je povezana s človekovo enostransko vero v znanje in znanost, ki jo postavlja v službi svoje volje do moči, pri tem pa podcenjuje in zanemarja čustva, celostno doživljanje, sočutno vživljanje v druge in vztrajno vadbo dobrih navad za zdravo življenje in kakovostno vsakdanje sožitje. Glede enostranske vere v znanost in znanje se zdi, da je v 19. stoletju evropske kulture prevladovala utopična vera v naravo-slovne znanosti, v 20. stoletju pa utopična vera v družbene znanosti.

Plodna tla za nastajanje in razvoj navidezne vitalnosti sta razvajenost in razvajanje, in sicer tako v času osnovne družinske vzgoje s strani staršev in vzgojnih ustanov kakor pozneje pri vzgoji in oblikovanju samega sebe, svojih stališč, navad in usmeritve skozi vse življenje.

Navidezno vitalna življenjska usmerjenost usodno poškoduje človekovo osebnost in medčloveško sožitje. Družinska in javna vzgoja za kakovostno življenje in sožitje, prav tako pa človekova vseživljenjska lastna vzgoja za ti dve pomembni vrednoti, imata torej osnovno nalogo skrbeti za ravnotežje med oblikovanjem razuma in srca, inteligence in sočutja, med pridobivanjem uporabnega znanja za preživetje in poglobljanjem v duhovno skrivnost etične harmonije v sebi, z drugimi in z naravo.

Sklepna opomba te razprave pa je najino opravičilo, da sva se v analizi posvečala predvsem prikazu navidezne vitalnosti. V skladu z antropohigiensko usmerjenostjo nama ostaja za prihodnje predvsem raziskovanje pristne vitalnosti ter možnosti, kako jo danes razvijati in krepiti.

LITERATURA

- Buber Martin (1999). *Dialoški princip*. Ljubljana: Dvatisoč.
- Fromm Erich (2004). *Imeti ali biti*. Ljubljana: Vale-Novak.
- Janžekovič Janez (1977). *Misleci*. Izbrani spisi. 3. zvezek. Celje: Mohorjeva družba.
- Kos Janko (1987). Roman o Bazarovu. V: Turgenjev S. Ivan. *Očetje in sinovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 5–42 (napisano l. 1966).
- Levinas Emmanuel (1998). *Etika in neskončno*. Čas in drugi. Ljubljana: Družina.
- Ramovš Ksenija (2001). Analiza pogovorov s starimi ljudmi pri usposabljanju za osebno družabništvo. V: *Kakovostna starost*, letnik 4, št. 1–2, str. 15–36.
- Ramovš Jože (2003). *Kakovostna starost. Socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Ramovš Jože (2006). Qualitätsvolles Altern und Zusammenleben der Generationen. V: Wiesmeyr Otmar, Batthyány Alexander (ured.). *Sinn und Person: ausgewählte Beiträge zu Logotherapie und Existenzanalyse*, (Beltz Taschenbuch, 179). Weinheim; Basel: Beltz, str. 269–289.
- Turgenjev S. Ivan (1987). *Očetje in sinovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Žorž Bogdan (2002). *Razvajenost rak sodobne vzgoje*. Celje: Mohorjeva družba.